

{-mAk} ve {-mA} EKLERİNİN HÂL EKLERİYLE MÜNASEBETİ

*Yakup YILMAZ**

ÖZET

{-mAk} eki, fiilin adını belirtir. Bu ek, fiilimsi eklerinden isim-fiil ekidir ve ünlü ile başlayan hâl eklerini alınca yerini, görevce benzeri olan {-mA} ekine bırakır. Önceden kullanılan {-mAk}+ {+A}= {-mAğA} biçimi, şimdi artık kullanılmamakta, yerini {-mA}+{+yA}= {-mAyA} biçimine bırakmaktadır. Aslında birbirinden görevce farklı olan bu iki ek, dilin tasarruf ve kolaylık ilkesinden dolayı yer değiştirmektedir. Türkiye Türkçesinde {-mAk}+ {+A}= {-mAğA} biçimi günlük yazı dilinde de artık yaygın biçimde kullanılmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fiilimsi, isim-fiil, tasarruf ilkesi, {-mAk}, {-mA}

THE RELATION WITH CASE AFFIXES OF {-mAk} AND {-mA} AFFIXES

ABSTRACT

The suffix of {-mAk}, explains the name of verb. This suffix is verbal noun from gerundial suffixes and leaves its place to {-mA} suffix presedent that with regard to function when take the case ending that starts with wovel. Form of {-mAk}+ {+A}= {-mAğA} used previously, hasn't been used now; it has abandoned its place to form of {-mA}+{+yA}= {-mAyA}. In fact, this suffix that differ with regard to function, has changed becaus of retrenchment and facility law of language. Form of {-mAk}+ {+A}= {-mAğA} has fallen from daily written language at Turkey Turkish no longer commonly, too.

Key Words: Gerundial, verbal noun, retrenchment law, {-mAk}, {-mA}

Giriş

Dillerde kelimeler arasında anlam ilişkilerini sağlamak, eklerin veya ek gibi görev yapan edatların işidir. Türkçe eklemeli bir dil olarak bu anlamda edatlardan daha çok eklerden faydalanmaktadır.

Türkçenin ekleri yapım ve çekim eki olmak üzere iki ana sınıfa ayrılır. Genel bir kural olarak, yapım ekleri kelime türetmek, çekim ekleri de kelimeleri birbirleriyle ilişkilendirip cümlede istenen anlamları, yönelimleri kazandırmak için vardır.

* Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Ü. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: yilmazyakupbey@yahoo.com

Çekim ekleri bazı noktalarda edatlara benzerlik gösterir; hatta Türkçenin isim işletme eklerinin gördüğü iş, bazı dillerde edatlar tarafından gerçekleştirilir. Bu özellikleri bakımından isim işletme ekleriyle edatların bir soydan geldiği düşünülebilir.

Yapım ekleri kelime yapmada iş gören eklerdir. Her dilin kelime yapmada kullandığı farklı sistemler, düzenler mevcuttur. Türkçe, kelime oluşturma ihtiyacını yapım ekleri vasıtasıyla karşılamaktadır.

Yapım ekleri içinde geçici zarflık, adlık veya sıfatlık için kullanılan ekler fiilimsi ekleridir. Fiilimsi, *fiilden türetilen; ancak çekime girmeyip yalnız olumsuz yapılabilen isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiilin ortak adıdır*¹. *Fiilimsiler, fiillerden türemelerine karşın fiilin bütün özelliklerini göstermeyen dil bilgisi yapılarıdır. Olumsuzluk eki, iyelik eki, çatı eki alabilirler; ancak fiil çekimine girmedikleri için fiillerden ayrılırlar*².

Bazı araştırmacılar fiilimsilere tamamlanmamış fiil deseler de bu ekler çekim eki sayılmaz. Fiilimsi ekleri isim-fiiller, sıfat-fiiller ve zarf-fiiller olmak üzere üç kısımda incelenir.

İsim-fiiller

İsim-fiil, *fiilin şahsa ve zamana bağlı olmayan, yalnızca kılış veya oluş bildiren isim şekline*³ denir. Türkiye Türkçesinde isim-fiil ekleri şunlardır: {-mAk, -mA, -^yİş}.

*İsim-fiil eki almış kelimeler, bir ismin üstlenebileceği her türlü görevi yapabilirler. İsim-fiiller cümlede özne, nesne, tümleç ve ek-fiil yardımıyla yüklem olabilirler, ayrıca isim tamlamalarında tamlayan ya da tamlanan olabilirler*⁴.

İsim-fiil ekleri fiil çekim eklerini almaz. Bu yüzden bütün fiilimsilere dendiği gibi isim-fiillere de bitmemiş, tamamlanmamış fiil, yarım yargı denir.

İsim-fiiller iş, oluş ve hareket bildiren kelimeler yapar. Bazı kelimelerdeki aynı eklerin kalıplaşmasıyla ortaya çıkan durumlar isim-fiil sayılmazlar. İsim-fiillerde görev alan ekler, kalıplaşmaya uğramamıştır; hem kök hem ek ayrı ayrı gösterilebilir. Bazı isim-fiil ekleri bazı fiil köklerinde hareket, iş ve oluş adı olmaktan çıkıp bazı nesnelere adı olmuştur. Bu yapıdaki kelimelere isim-fiil denmez. Meselâ

Bu yurttâ bütün öğrenciler yemeklerini saatinde yemek zorundadır.

cümlesinde birinci *yemek* kelimesi bir nesnenin adyken; ikinci *yemek* kelimesi bir hareketin adıdır.

Hâl ekleri

Türkiye Türkçesinde ad çekim ekleri⁵ olarak da bilinen hâl ekleri, cümlede adlar ile fiiller arasındaki geçici anlam bağlarını kurmak üzere adların durumlarını karşılayan eklerdir. Türkiye Türkçesinde kullanılan hâl ekleri şunlardır:

1. Yalın hâl [nominatif] {+Ø}
2. İlgi hâli [genitif] {+In}
3. Belirtme hâli [akuzatif] {+I}

¹ Ahmet Topaloğlu, **Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1989, s.72.

² Nesrin Bayraktar, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yayınları, Ankara 2004, s.3.

³ Ahmet Topaloğlu, **age**, s. 72.

⁴ Nesrin Bayraktar, **age**, s. 6.

⁵ Zeynep Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi**, TDK, Ankara 2009, s. 23.

4. Yaklaşma hâli [datif] {+A}
5. Bulunma hâli [lokatif] {+DA}
6. Ayrılma hâli [ablatif] {+DAn}
7. Vasıta hâli [instrumental] {+(I)IA} / {+n}
8. Eşitlik hâli [ekvatif] {+CA}
9. Yönelme hâli [direktif] {+rA} / {+ArI}

Hâl ekleri isim türünden her eke kolaylıkla gelebilir. Buna engel olacak herhangi bir kural yoktur. İsim-fiillerde ise bu durum biraz farklıdır. İsim-fiil eklerinden {+mAk} eki, geldiği fiili bir hareket ismi yaptığı hâlde her hâl ekini alamaz. Bu ek, bazen {+mA} ekiyle görev değişiminde bulunabilmektedir.

İsim-fiil ekleri

Türkiye Türkçesinde isim-fiil olarak {-mAk, -mA, -^yIş} ekleri kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesine kadar olan devrelerde bunlardan başka isim-fiil ekleri kullanılmıştır; ancak günümüzde en yaygın ve en bilinen isim-fiil ekleri bunlardır. *Diğer fiilden isim yapma ekleri fiillerden nesne isimleri, bu ekler ise fiillerden fiil isimleri (isim-fiil) yapan eklerdir*⁶. Bazı kelimelerde kalıplaşma yoluyla elde edilmiş nesne isimleri olmakla beraber bunlar sayıca azdır.

{-mAk}

*Türkiye Türkçesinde fiillerin hareket adlarını yapan bu ek, eklendiği fiilin hareketini sakladığı gibi cümle içinde bir ad gibi görev yapar*⁷. Bütün fiillere getirilip o fiilin adı olarak kullanılır. Meselâ konuş- fiilinin adı konuşmak şeklinde ifade edilir. Bu ekle yapılan fiilimsi adın özelliklerini gösterir. *Fiildeki soyut hareketleri andandırıp onları ad biçimine sokar, her türlü fiil kök ve gövdesine gelerek geçici kılış adları yapar*⁸.

{-mAk} eki, *Eski Türkçeden beri adfiil ve kılış adı olarak canlı kalmış, ancak dilimizde bu sonuncu işleyişte yine kendisinden doğan daha genç {-mA} şekline çok yer bırakmıştır*⁹.

{-mAk} eki, pek çok yerde mastar adı yapan ek olarak geçmektedir. Zamanla *kalıplaşmaya uğrayan mastarlar, kendilerinde bulunan hareket gösterme niteliğini kaybederek doğrudan doğruya somut ve soyut nesnelere adı olmuştur: çakmak, kaymak, ilmek, tokmak gibi*¹⁰.

*{-mAk} yapılı isim-fiiller ismin durumlarına girebilir: gitmeği, okumağa, gelmekte, yazmaktan; genellikle çoğul eki alamazlar; ancak isim-fiile aşırılık anlamı verilmek istendiği zaman çoğul eki alabilirler: gülmekler, sırtılmaklar; belirtisiz isim takımlarında yalnızca belirten olabilirler: okumak zevki, yazmak isteği; isim takımlarının belirtileni olamazlar; isimlik görevleri az, fiillik görevleri çok olan kelimelerdir, bu nedenle somut ya da soyut kavram adı olan {-mAk} yapılı isim-fiiller hemen hemen yok gibidir; kendilerinden önce bir sıfat alabilirler; ama bu sıfata zarf demek doğru olur: derin uyumak, hızlı yürümek*¹¹.

⁶ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayın Tanıtım, İstanbul 1989, s. 187.

⁷ Nesrin Bayraktar, *age*, s. 10.

⁸ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 95-96.

⁹ Tahsin Banguoğlu, *age*, s.269.

¹⁰ Zeynep Korkmaz, *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek kalıplaşması Olayları*, s. 55

¹¹ Haydar Ediskun, *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s.248

{-mA}

Yapısı bakımından {-mA} kılış adındaki son ses -k'sının ünlüler arasında yumuşayıp kaybolmasından oluşmuştur. Bu ek fiilin gösterdiği oluş, kılış ve durumları yalın birer iş olarak belirten adlar yapar. Bu nedenle -mA'nın ad yapma özelliği -mA'k'tan daha güçlü ve daha belirlidir¹².

Bu eki Batı Türkçesinde ve daha çok yakın zamanlarda yazı lehçemizde gelişmiş görüyoruz. Gerçekte Eski Türkçeden Eski Osmanlıcadan beri fiilin adını (mestar) yapan -mek eki çekim halinde iki sesli arasında kalıp süreklileşen son damak sesini düşürerek (hafif master) yapan -me haline gelmiştir: Yağmur yağ-mağ-a başladı. Süreklileşme olmayan kullanışlarda ise -mek adfiilleri (sakil master) kısmen kalmıştır. Eski harflerle -meğ- -mağ- yazılışı sonuna kadar devam etmiştir: ağla-mağ-ı > ağla-may-ı, gör-meğ-e > gör-mey-e¹³.

Bu ek de ilki gibi bütün fiillere gelebilen bir isim-fiil ekidir. Türkiye Türkçesinde ek fiil 'i-' dışında her fiile gelebilen bu ek, eklendiği fiillerin iş isimlerini yapar¹⁴. Bu ekin {-mA} ekinden farkı hareket ifade etmemesi, göz önünde hareket canlandırmaması, hareketin kendisini değil o hareketle yapılan işi ifade etmesidir. {-mA} eki {-mA} ekinden daha belirli, daha kuvvetli fiilden isim yapma ekidir¹⁵.

{-mA} yapıları isim-fiiller ismin durumlarına girebilirler: gitmeyi, okumaya, gelmede, koşmadan; çoğul eki alabilirler: gelmeler, gülüşmeler; belirtili ve belirtisiz isim takımlarında hem belirten, hem de belirtilen olabilirler: okumanın faydası, yolların ağaçlanması; isimlik görevleri çok, fiillik görevleri az olan kelimelerdir, bu nedenle somut ve soyut kavram adı olan {-mA} yapıları isimlerimiz ve isim-fiillerimiz pek çoktur: kazma, asma, utanma; kendilerinden önce bir sıfat alabilirler; ama bu sığata zarf demek doğru olur: çok çalışma, hızlı koşma¹⁶.

Kalıplaşarak adı isimler türetebilecek bir ek hâline gelme özelliği {-mA} 'tan daha kuvvetlidir: dondurma, uçurtma, asma, kıyma, yarışma gibi¹⁷.

{-yIş}

Fiillerin tarzını gösteren bu master eki, hareket ve oluş isimleri türetir¹⁸. Türkçede yaygın biçimde kullanılır. Başka eklerle ses ve yapı benzerliği göstermediği için karıştırılmaksızın gerekli yerlerde kullanılmaktadır.

Hâl ekleriyle birlikte

İsim-fiil eklerinin geldiği kelimeler isim soylu sayılır; ancak her isim soylu kelime gibi hâl eklerinin bütününi kendi üzerlerine çekmeleri mümkün değildir.

Yalın hâl {Ø}

Yalın hâl denen sıfır biçimlik her kelimenin eksiz; ancak bu şekliyle görevli hâlidir. İsim-fiillerin hepsi yalın hâlde de görev alabilmektedir.

{-mA}: konuşmak, gezinmek gibi her fiille yaygın biçimde kullanılır.

{-mA}: konuşma, gezinme gibi her fiille yaygın biçimde kullanılır.

¹² Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 91.

¹³ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, Ankara 2007, s.264.

¹⁴ Nesrin Bayraktar, *age*, s.23.

¹⁵ Muharrem Ergin, *age*, s. 176.

¹⁶ Haydar Ediskun, *age*, s.247-248.

¹⁷ Zeynep Korkmaz, *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, s.55.

¹⁸ Nesrin Bayraktar, *age*, s. 32.

{-^yIş} : *yürüyüş, geliş* gibi her fiille yaygın biçimde kullanılır.

İlgi hâli {+nIn / In}

İlgi hâl eki isim fiillerden sadece {-mA} ve {-^yIş} ekleriyle kurulan biçimlere eklenebilmektedir. {-mAk} ekiyle kurulan isim-fiil şekilleri ilgi hâl ekini alamamaktadır.

{-mAk} : *konuşmak+ın* şeklinde bir kullanım olmaz, ilgi hâli bu ekle kullanılmayıp yerini {-mA} ekine bırakır.

{-mA} : *konuşma+nın, gezinme+nin* biçiminde yaygın biçimde kullanılır; hatta {-mAk} ekinin görevini de üstlenir.

{-^yIş} : *yürüyüş+ün, geliş+in* biçiminde yaygın olarak kullanılır.

Belirtme hâli {+^yI}

{-mAk} : *konuşmak/ğ+i, gezinmek/ğ+i*: Tartışmalıdır. Makalenin maksadı bu eklerin durumunu belirlemektir.

{-mA} : *konuşma+^yi, gezinme+^yi*: Yaygın biçimde kullanılır.

{-^yIş} : *yürüyüş+ü, geliş+i*: Yaygın biçimde kullanılır.

Yaklaşma hâli {+^yA}

{-mAk} : *konuşmak/ğ+a, gezinmek/ğ+e*: Tartışmalıdır. Makalenin maksadı bu eklerin durumunu belirlemektir.

{-mA} : *konuşma+^ya, gezinme+^ye*: Yaygın biçimde kullanılır.

{-^yIş} : *yürüyüş+e, geliş+e*: Yaygın biçimde kullanılır.

Bulunma hâli {+DA}

{-mAk} : *konuşmak+ta, gezinmek+te*: Yaygın biçimde kullanılır; hatta 1. tip şahıs ekleriyle bir araya gelip ek-fiil gibi çekimlenerek şimdiki zaman görevini yerine getirebilir.

{-mA} : *konuşma+da, gezinme+de*: Yaygın biçimde kullanılır.

{-^yIş} : *yürüyüş+te, geliş+te*: Yaygın biçimde kullanılır.

Ayrılma hâli {+DAn}

{-mAk} : *konuşmak+tan, gezinmek+ten*: Yaygın biçimde kullanılır.

{-mA} : *konuşma+dan, gezinme+den*: Yaygın biçimde kullanılır.

{-^yIş} : *yürüyüş+ten, geliş+ten*: Yaygın biçimde kullanılır.

Vasıta hâli {+¹n / +IA}

{-mAk} : *konuşmak+la, gezinmek+le*: Yaygın biçimde kullanılır.

{-mA} : *konuşma+^yla, gezinme+^yle*: Yaygın biçimde kullanılır.

{-^yIş} : *yürüyüş+le, geliş+le*: Yaygın biçimde kullanılır.

Eşitlik hâli {+CA}

{-mAk} : *konuşmak+ça, gezinmek+çe*: Anlam ve yapıca {-mAk} ekiyle birlikte kullanılması mümkün olsa da yaygın bir kullanımı yoktur.

{-mA}: *konuşma+ca, gezinme+ce*: ‘Bakımından’ anlamında olmak üzere karşılaştırma maksadıyla kullanılır; ancak yaygın kullanılmaz.

{-^yIş}: *yürüyüş+çe, geliş+çe*: ‘Bakımından’ anlamında olmak üzere karşılaştırma maksadıyla kullanılır; ancak yaygın kullanılmaz.

Yönelme hâli {+rA / +ArI}

{-mAk}: *konuşmak+ra, gezinmek+re*: Hiç kullanılmaz.

{-mA}: *konuşma+ra, gezinme+re*: Hiç kullanılmaz.

{-^yIş}: *yürüyüş+re, geliş+re*: Hiç kullanılmaz.

Ekler	∅	{+In/nIn}	{+I}	{+A}	{+dA}	{+dAn}	{+n/IA}	{+cA}	{+ArI}
{-mAk}	+	-	-	-	+	+	+	-	-
{-mA}	+	+	+	+	+	+	+	-	-
{- ^y Iş}	+	+	+	+	+	+	+	+	-

Oğuz grubu Türk dillerinde

{-mAk} ekinin Oğuz grubu Türk dillerindeki durumu biçimce birbirinden pek farklı değildir. Batı dillerinden en çok etkilenen Gagavuz Türkçesinde bu ek *bütün fiillere gelir ve fiil ismi yapar*. Gagavuz Türkçesinde /k/ ünsüzünün erimesiyle, {-mAk} kadar yaygın olan {-mAA} şekli ortaya çıkmıştır. Gagavuz Türkçesindeki {-mAA} şekli /k/ ünsüzünün düşmesiyle ortaya çıkan bir durumdur. Bu ses değişikliği {-mAk+A/I} ek grubundan {-mAA} şeklinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Gagavuz Türkçesinde {-mAk} eki tek başına ve ünsüzle başlayan bir ek aldığı anda herhangi bir değişikliğe uğramamaktadır; ancak ünlüyle başlayan bir ek aldığı anda {-mAA} şeklini almaktadır:

{-mAk}: *durmak erinde, soyunmak odası, bilmesin bitmek ilk yaz, vazgeçsin o gezmekten...*

{-mAA}: *Dimitraş başlamış düşünmee, biz kaldık erlerine zorlukluu büün görmee, savaşmış tutmaa tavşan¹⁹...*

Osmanlı Türkçesi devresi özelliklerine ait benzer kullanım ve unsurları bünyesinde barındırmaya devam eden Azerbaycan Türkçesinde, {-mAk} ekinin hâl ekine ait gramatik hususiyetleri²⁰ içinde isimlerle hallenebilmesi vardır: *yazmak, yazmağın, yazmağa, yazmağı, yazmaqda, yazmaqdan*. İnce sıradan fiillere eklenmesi hâlinde /ğ/ sesi /y/ sesine döner. Mensubiyete (İyelik eklerine) göre değişebilir: (*menim*) *oxumağım*, (*şenin*) *oxumağın*, (*onun*) *oxumağı*, (*bizim*) *oxumağımız*.

Azerbaycan Türkçesinde bazen iyelik 3. şahıs çekiminde {-mAk} eki yerini {-mA} ekine bırakabilir: *quşların oxumağı / quşların oxuması²¹*.

¹⁹ Nevzat Özkan, *Gagavuz Türkçesi Grameri*, TDK, Ankara 1996, s. 176-177.

²⁰ Rafiq İsmailova vd., *Azerbaycan Dili 7*, Alın Kitab, Bakı 2008, s. 65.

²¹ Şamil Sadiq, Elxan Necefov, Arif Esedov, *Azerbaycan Dili V-XI Abituriyentler için vesait*, Hedef Kursları, Bakı, s. 73-74.

Eski Türkçeye benzerliği bütün Oğuz grubu dillerinden daha ileri seviyede olan Türkmen Türkçesinde iyelik ekleriyle çekime giren {-mAk} ekinin hâl ekleriyle münasebetinde²² {+A} hâl ekiyle çekimi: *okamaga*; {+I} hâl ekiyle çekimi: *gorkmagı, ürkmegi* şeklindedir.

Oğuz grubu Türk dillerine bakıldığında {-mAk}+{+A/I} eklerinin birleşiminde ortaya çıkan durum şöyledir:

Türkiye Türkçesinde {-mAk}+{+A/I} = {-mA^yA/I}

Azerbaycan Türkçesinde {-mAk}+{+A/I} = {-mağ+a/ı}/{-mey+e/i}

Gagavuz Türkçesinde {-mAk}+{+A/I} = {-mA+A}

Türkmen Türkçesinde {-mAk}+{+A/I} = {-mAğ+A/I}

Tartışma

Hâl eklerinin isim-fiil ekleriyle bir araya gelmesi noktasında tartışılması gereken bir ek vardır, o da {-mAk} ekidir. Bu ek, hâl eklerinin hepsiyle bir araya gelmekte serbest değildir. Bazı eklerle kullanılışı zamanla terk edilmiştir. Çokluk tarafından terk edilen kullanılışlar, bazı yazıcılarca hâlâ kullanıldığı için tam terk edilmiş denmesi zordur. Bu yüzden de eski ve yeni nesil arasında bu ekin kullanılışı konusunda tartışma yaşanmaktadır.

{-mAk+I/A >-mA^yI/A} diyenler

Bu ek için Nesrin Bayraktar, *Türkiye Türkçesinde tüm fiillere gelebilen bu ek, fiillerin hareket isimlerini, diğer bir deyişle mastar isimlerini yapar. Türkiye Türkçesinde başlangıçta ilgi hâli dışında ismin tüm hâl ekleriyle kullanılabilirken; günümüz Türkiye Türkçesinde yönelme, belirtme ve ilgi hâli ekleriyle birlikte kullanılmamaktadır. Bu üç hâl ekinin eklenmesi hâlinde ek {-mA} biçiminde kullanılır. Ancak yazımı ve basımı daha eski olan eserlerde ekin, yönelme ve belirtme hâl eklerini alabilmekte olduğu görülmektedir*²³ der. Bu ifadeyle Bayraktar, ekin {-mAk+I/A >-mA^yI/A} şeklinin kullanılması gerektiğini belirtir.

Buna benzer bir ifadeyle Nurettin Koç, {-mAk} ekiyle yapılan fiilimsiden sonra {-I}, {-A} eklerinden biri gelirse /k/ düşer; bu eklerin -yı, -yi, -ya, -ye biçimleri kullanılır²⁴ demektedir. Koç da aynı şekilde {-mAk+I/A >-mA^yI/A} taraftardır.

Banguoğlu da -mek adları adfiil ve kılış adı olarak {-i, -e, -in} hal çekim eklerinden başka düşmeli iyelik eklerini de almaz olmuşlar, başka deyimle buralarda yerlerini {-me} adlarına bırakmışlardır²⁵ demektedir ve şu örneği vermektedir: *yap-mağ-ım > yap-ma-m*. Sözün devamında Banguoğlu -mek şekli yüklem ismi olarak dayanıklı, kimi çekimlerde ise ikilcim görünmektedir: *Bakmakla (>Bakmayla) öğrenmek olsa it kasap olurdu*²⁶ ifadesini eklemektedir.

1842 tarihli *The Turkish Interpreter* adlı eserde {-mAk+A} ek birleşimi yazılırken 'Bugün bize gelmege úÂbil misiñiz?' şeklinde görülmekte; okunuşu ise 'Bugün bize gelmeye kâbil misiñiz?' şeklinde y'li verilmektedir. Benzer bir örnek başka sayfalarda da mevcuttur: 'Saña bir şey ismarladım, o iş bitmege úâbili yok mı?' cümlesinde de yazılırken *bitmege* şeklinde, okunurken ise *bitmeye* şeklinde verilmiştir²⁷. Ancak kalın sıradan olan görünümde /y/ sesine dönüştürmek

²² Oskar Hanser, *Türkmençe El Kitabı*, Çev. Zühal Kargı Ölmez, Yayımlayan: Mehmet Ölmez, İstanbul 2003, s. 147-148.

²³ Nesrin Bayraktar, *age*, s. 18.

²⁴ Nurettin Koç, *Yeni Dilbilgisi*, İnkılâp, İstanbul 1996, s. 390.

²⁵ Tahsin Banguoğlu, *age*, s. 269.

²⁶ Tahsin Banguoğlu, *age*, s. 269.

²⁷ Charles Boyd, *The Turkish Interpreter or New Grammar of The Turkish Language*, Published by Smith Elder, London 1842, s. 133.

yerine /ğ/ sesine dönüştürülmüştür: *İhtiyarlama*âa başlayan şeklindeki yazım, *ihtiyarlama*ğâ diye okunmuştur. Bu da bizi ince sıradan olan kelimelerde bu birleşim {-meye} şekline, kalın sıradan olan kelimelerde {-mağâ} biçimine götürmektedir. Bir bakıma Azerbaycan Türkçesindeki /k/ sesinin iki ünlü arasında olunca ince sıradan olanların /y/, kalın sıradan olanların /ğ/ sesine dönmesine benzemektedir.

Bu ifadelerden de anlaşılıyor ki yukarıda adları zikredilen bilim adamlarının düşüncesine göre {-mAk} eki {-mA} ekiyle nöbetleşe görev yapabilmektedir. Biri diğerinin yerine geçebilmektedir.

{-mAk+I/A > -mAğ+I/A} diyenler

Bu iki ekin nöbetleşe görev yapmalarını yanlış bir kullanım olarak değerlendiren bilim adamları da mevcuttur.

Muharrem Ergin, *sondaki ú, k konsonantlarının sedalılılaşması ve yumuşaması dolayısı ile –maú, mek’li isimler çekim esnasında bir çok defa, -ma, -me’li isimlerle karıştırılmaktadır. Yaptıkları isimlerin çekim sırasındaki şekilleri arasında ses bakımından bazan hiç bir fark bulunmayan bu iki ekin birbirine çok yakın olan fonksiyonlarına iyice dikkat etmek ve ses benzerliğine aldanmayarak yazıda doğru imlâları ile her iki şeklin hakkını vermek lâzımdır. Bunun için de –maú, -mek’li şeklin hareket ifade ettiği unutulmamalıdır*²⁸ der. İki ekin aralarında mana yakınlığından başka çekim esnasında iki şeklin ince misalleri ses bakımından tamamıyla aynı görünmekte²⁹ olduğunu beyan eder.

Buna benzer olarak Ediskun {-mAk} yapıtlı isim-fiiller ile {-mA} yapıtlı isim-fiillerin –i ve –e durum eklerini alışlarında ayırım olduğunu³⁰ belirtip şu örnekleri verir: *gelmek: gelmeği, gelmeğe; gelme: gelmeyi, gelmeye.*

Lewis de isim-fiil eki {-mAk}’ın akuzatif hâlini *vermeğ-i, görmeğ-i, atlamağ-ı* şeklinde; datif hâlini de *yürümeğ-e, istediğini yapmağ-a, sigara almağ-a* şeklinde vermiştir.

{-mAk}’ın akuzatif şekli ile {-mA}’nın akuzatif hâli arasında biçim bakımından farklılık olmakla beraber ses bakımından aynı özellik mevcuttur, diyor Lewis {-mAk} ekinin {-mA}’ya dönüşümünü de konuşma dilindeki hızlı telaffuzdan dolayı {-mA}’nın akuzatifi yazı dilindeki {-mAk}’ın yerini almasına bağlar. Bu durum datifte de böyle olmaktadır. Ayrıca modern kullanımda {-mAk}’a gelen çekim ekli şekiller yerlerini {-mA}’lı şekillere bırakmış olup {-mAk} şekli yalnız haliyle başlıklarda, sözlük açıklamalarında, atasözleri ve deyimler sözlüklerinde ve nadir olarak bazı metinlerde görülebilir³¹.

{-mAk} ve {-mA} tartışması

{-mAk} eki için Banguoğlu, *Eski Türkçeden beri isim-fiil ve kılış adı olarak canlı kalmış; ancak dilimizde bu sonuncu işleyişte yine kendisinden doğan daha genç {-mA} şekline çok yer bırakmıştır*³² derken; Ergin, *sondaki ú, k konsonantlarının sedalılılaşması ve yumuşaması dolayısı ile -mAk’lı isimlerin çekim esnasında birçok defa -mA’lı isimlerle karıştırılmakta*³³ olduğunu söyler. Dolayısıyla bu iki fikirden hangisinin daha doğru olduğu meselesi tartışılmaktadır. Yani ekler birbirinin yerine mi geçmekte, yoksa yanlışlıkla mı birbirinin yerine kullanılmaktadır?

²⁸ Muharrem Ergin, *age*, s.176.

²⁹ Muharrem Ergin, *age*, s.177.

³⁰ Haydar Ediskun, *age*, s.249

³¹ G. L. Lewis, *Turkish Grammar*, The Clarendon Press, Oxford 1967, s.168-169.

³² Tahsin Banguoğlu, *age*, s. 269.

³³ Muharrem Ergin, *age*, s.185.

Bu sorunun cevabını eski-yeni tartışmaları arasında bulmak mümkündür. Dilde eski yapının yeni yapıyla yer değiştirmemek için bir direnç sergilediği bilinir. Dilin canlı bir yapı olmasından dolayı her yeni eskir, her eski de müddeti dolunca arkaik kelimeler ya da kullanışlar listesine dâhil edilir. Bu durum ekler için de böyledir. Eski Türkçedeki, Eski Anadolu Türkçesindeki veya Osmanlı Türkçesindeki pek çok kelime veya ek Türkiye Türkçesinde terk edilmiş durumdadır.

Türkiye Türkçesindeki durum

{-mAk} ile {-mA} ekinin arasındaki tercih edilme veya edilmeme meselesindeki sebeplerden biri de Türkçenin ses imlâsını kullanıyor olmasıdır. Türkçede her kullanım çoğu zaman ses ve yazı birliği gerektirir. {-mAk} eki de hâl eklerinden {+A} ve {+I} eklerini aldıklarında {-mAk(ğ)+A} ya da {mAk(ğ)+I} yerine {-mA^yA} ya da {mA^yI} şekli kullanılmaktadır.

{-mAk} eki ile {-mA} eki arasındaki fark, öbek oluşturup oluşturmama bakımından belli olur. {-mAk} eki fiilin hareket hâlini ifade ettiği için fiilimsi öbeği oluşturmaya en müsait ektir. {-mA} eki ise daha çok fiilden isim yapmak için kullanıldığı için fiilimsi öbeği kurmak imkânı öbürüne kıyasla daha zayıftır. Ancak {-mAk} ekinin isim-fiil öbeği kurma kabiliyeti karşısında {-mA} ekinin de tamlama kurma kabiliyeti vardır. Meselâ *konuşma melekesi* derken {-mA} eki çok uygun düşmekte, bunun yanında {-mAk} ekiyle tamlama öbekleri kurmak pek tercih edilmemektedir. Öbür yandan *okula arkadaşlarıyla gitmek, sevinçten gözleri dolmak* gibi isim-fiil öbeklerini veya deyimlerin adlarını belirtmek {-mAk} ekiyle daha mümkün ve müsait olmaktadır.

Hâli hazırda {-mAk} ve {-mA} ekleri hâl eklerini almak ya da almamak bakımından birbirini gözetken ve birbirinden yardım alan iki ektir. Birinin alamadığı ekleri öbürü almakta, hâl çekimini fiilin adı olarak ikisi beraber yürütmekte, işletmektedir.

{-mAk(ğ)+I} / {-mAk(ğ)+A} ve {-mA^yI} / {-mA^yA} biçimine örnekler

Kelimeler, <http://www.bik.gov.tr/web/mart-2012-tiraj-raporu> adresinde 2012 Nisan tiraj raporunda aylık beş milyondan fazla satış yapan gazetelerdeki yazar ve yazılardan tespit edilmiştir. Yazılar gazetelerin internet sayfalarından alınmıştır. Sadece Sözcü gazetesinin internet sayfası yapım aşamasında olduğu için günün gazetesi incelenmiştir. Bu yazılarda kullanılan {-mAğI/-mAyI} ve {-mAğA/-mAyA} eklerinin durumu incelendi. Bu inceleme tablosu aşağıdaki gibidir.

Gazete-Tarih	Sıra	Yazar	Yazı	-mAğI	-mAyI	-mAğA	-mAyA
Zaman 14.04.2012	1.	A. R. Küçükusta	Tavuğun tüyünden yem üretmek	0	araştırmayı 1	0	0
	2.	A. Turan Alkan	Tuzu tuzlayalım	0	bastırmayı 1	0	almaya soruşturmaya 2
	3.	Ahmet Kurucan	Sıradanlığa harp ilanı	0	0	0	durmaya zorlanmaya 2
	4.	Ali Bulaç	Türkiye ve İran'ın reel politiği	0	başvurmayı 1	0	kutuplaşmaya 1
	5.	Ali Çolak	Beklemenin lezzeti	0	ulaşmayı 1	0	0
	6.	Hekimoğlu İsmail	Göndereni düşündün mü, dertler hediye	0	0	0	yapmaya 1

Turkish Studies

			oluyor insana				
	7.	Ömer Erdem	Bahar yorgunluğu	0	0	0	buharlanmaya 1
	8.	Şahin Alpay	Vesayet düzeniyle hesaplaşırken	0	0	0	yargılanmaya kovuşturulmaya 2
	9.	Selim İleri	Çocukluğumda ilkyaz	0	0	0	anlamaya kucaklaşmaya 2
Milliyet 18.04.2012	10.	Çetin Altan	Masal	0	0	0	yalamaya aramaya parlamaya 3
	11.	Hasan Cemal	Demokraside asker sorunu, sivil sorunu	0	0	0	boğmaya yakalamaya aşmaya almaya 4
	12.	Güneri Cıvaoğlu	Hangi Atatürk?	0	0	0	çalışmaya 1
	13.	Semih İdiz	Türkiye'nin Ortadoğu için önemi	0	0	0	kalmaya koymaya korumaya kaynamaya 4
	14.	Sami Kohen	Obama'nın 'Arka Koltuk' stratejisi	0	buluşmamayı davranmayı 2	0	0
	15.	Metin Münir	Ortadoğu'da başrolü bize vermezler	0	ayaklanmayı 1	0	olmaya tutmaya kazanmaya 3
	16.	Mehmet Tezkan	28 Şubat'ta Çiller'in derdi başkaydı	0	anlaşmayı	0	yaptırmaya yapılmaya 2
	17.	Güngör Uras	Gönüllü değil, zorunlu tasarruflar artacak	0	0	0	artırmaya harcamaya 2
Hürriyet 18.04.2012	18.	Doğan Hızlan	Tam 33 yıl sonra Behçet Hoca'yı gördük	0	konuşmayı 1	0	0
	19.	Ertuğrul Özkök	Öyle bir 'iklimdi' ki...	0	açıklamayı 1	0	0
	20.	Mehmet Y. Yılmaz	Tavırsız kalmanın siyasi sorumluluğu	0	0	0	tartışmaya 1
	21.	Sedat Ergin	Birinci Ahmed'in 4 asır önceki öngörüsü	0	0	0	0
	22.	Taha Akyol	İntikam ve hukuk	0	0	0	almaya 1
	23.	Ayşe Arman	Dış konusunda dişe dokunur sohbet	0	okumayı kullanmayı 2	0	kullanmaya abartmaya 2
	24.	Yonca Tokbaş	Sitem etme sanatı	0	0	0	acıtmaya 1
	25.	Osman Müftüoğlu	Kirazın sapı üzümün çöpü	0	kazanmayı 1	0	pazarlamaya uyarlamaya

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

							bırakmamaya abartmaya yutmaya olmaya kırmaya almaya duymaya çalışmaya 10
	26.	Rauf Tamer	Meğer neymiş	0	0	0	korumaya 1
	27.	Nedim Şener	Devletin 'kâğıttan' teröristi	0	0	0	yaratmaya yazmaya 2
Sabah 18.04.2012	28.	Mehmet Barlas	Hangi durumda 'çok yaşa' demek daha uygun olur?	0	almayı 1	0	duymaya yalvarmaya 2
	29.	Engin Ardiç	Bağımsızlık sosyalizm değildir	0	yapmayı 1	0	satmaya anlatmaya 2
	30.	Erdal Şafak	Kaçan kaçana	0	0	0	toplanmaya korumaya boşalmaya yapmaya 4
	31.	Şeref Oğuz	Yeşil sermaye	0	0	0	kapanmaya 1
	32.	Refik Erduran	Bata çıka	0	0	0	oymaya 1
	33.	Hıncal Uluç	İlk taşı günahsız olan atsin	0	atılmayı 1	0	savunmaya 1
	34.	Süleyman Yaşar	Avrupa ekonomisi intihar mı ediyor	0	anlaşmayı 1	0	0
	35.	Sevilay Yükselir	28 Şubat savcılarının dikkatine sunarım	0	kurmayı 1	0	konusmaya anlatmaya 2
	36.	Nazlı Ilıcak	27 Nisan ve CHP	0	0	0	çatışmaya 1
	37.	Ahmet Çakar	Üç büyük günah	0	0	0	aklanmaya kurtarmaya inandırmaya 3
Habertürk 18.04.2012	38.	Fatih Altaylı	Bütün bu olan bitenin faydası	0	uymamayı 1	0	bozmaya yaşamaya 2
	39.	Murat Bardakçı	Atatürk fontu	0	0	0	saklanmaya 1
	40.	Yavuz Semerci	Türkiye'de iş yapmak	0	0	0	çalışmaya olmaya 2
	41.	Rahşan Gülşan	James Bond fırsatçılığı	0	koymayı 1	0	0
	42.	Amberin Zaman	Ortadoğu'nun yükselen yıldızı: Barzani	0	çatışmayı 1	0	0
	43.	Nihal Bengisu Karaca	Allah'ın Evi'nde	0	0	0	olmaya hatırlamaya

Turkish Studies

							2
	44.	Abdurrahman Yıldırım	Umutlu ev kadınları	0	0	0	olmaya 1
	45.	Ercan Kumcu	İlk üç ayda bütçe	0	0	0	harcamaya artmaya 2
Türkiye 20.04.2012	46.	Ender Merter	Çağdaş erkeğin sürekli ikametgahı: Takım elbise	0	0	0	taşımaya duyulmaya yaşamaya 3
	47.	Kıvanç Alphan	Pariteler sıkıştı	0	kalmayı 1	0	kurtarılmaya destek olmaya 2
	48.	Muammer Erkul	Tuğra günü 22 Nisan'dır...	0	0	0	kutlanmaya kaplamaya 2
	49.	Murat Başaran	Halk anlamıyor mu	0	kazanmayı 1	0	0
	50.	Necmettin Batırel	Değirmenin suyu	0	0		sıralamaya 1
	51.	Nuri Elibol	Türkiye hayranlıkla izleniyor	0	0	0	almaya 1
	52.	Öcal Uluç	Utanmalıyız		uygulamayı saymayı 1		anlatmaya 1
Akşam 25.04.2012	53.	Deniz Ülke Arıboğan	Fransa seçimleri ve Türkiye	0	uzaklaştırmayı 1	0	soyunmaya 1
	54.	Çiğdem Toker	Bölgesel liderlikte 'Araf'tayız	0	tartışmayı kaynaşmayı 2	0	0
	55.	Serdar Akinan	Taksim'de 'insan için emek'	0	0	0	dolaşmaya 1
	56.	Funda Özkan	Tavuk yiyemiyoruz, sebze de yiyemeyeceğiz, biz ne yiyeceğiz	0	0	0	yapmaya 1
	57.	Ali Saydam	Yoksa Fransızlar da mı bidon kafalı	0	0		aramaya 1
	58.	Yurtsan Atakan	Facebook 'beğen'leriyle övünme saçmalığı	0	0		araştırmaya 1
St ar 20	59.	Fehmi Kuru	Muhafazakârlık ceberutluk	0	korumayı yapmayı	0	0

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

			değildir		2		
	60.	Ahmet Kekeç	Erol Özkasnak	0	0	0	anlatmaya 1
	61.	Yalçın Akdoğan	Bölgesel denklemden Barzani'nin yeri	0	0	0	etkili olmaya aktör olmaya 2
	62.	Hikmet Genç	Çakma muhafazakârın mumu	0	0	0	takmaya 1
	63.	Yağmur Atsız	Suriye yahut ikinci perde	0	0	0	yanarmaya 1
	64.	Eser Karakaş	Kılıçdaroğlu nokta koymayı bilmeli	0	koymayı 1	0	0
	65.	Beril Dedeoğlu	Darbeler ve Çin-ABD rekabeti	0	0	0	yer almaya 1
Sözcü 20.04.2012	66.	Mehmet Türker	28 Şubat dalgaları	0	0	0	genişlemeye 1
	67.	Emin Çölaşan	Yargı-Hukuk-Adalet	0	yargılamayı ele geçirmeyi 2	0	emekli olmaya kovuşturmayaya 2
	68.	Saygı Öztürk	Emekli Sandığı binası arsa diye satıldı	0	0	0	karalamaya göstermeye 2
	69.	Murat Muratoğlu	Flamenko	0	0	0	kurmaya 2
TOPLAM		69 yazar	69 yazı	0	33 örnek	0	103 örnek

Sonuç

{-mAk} ve {-mA} eki birbirlerine anlam ve görevce yakın iki ektir. Dilde her unsurun yaşadığı değişme, gelişme ve unutulma hadisesini bu eklerden {-mAk} eki bazı kullanışları itibarıyla kaybetmiştir. Dilde tasarruf yasası ve kolay kullanışı tercih gereği {-mAk} eki yanına ünlüyle başlayan ekler aldığı anda, yerini kendisine göre daha kolay telaffuz edilen {-mA} ekine bırakmaktadır.

Her ne kadar {-mAk} ile {-mA} ekleri aynı görevleri yerine getirmeseler de zaman içinde eklerin görev değiştirmesini olağan görmek gerekmektedir.

{-mAğI/A} ve {-mAyI/A} kullanışları hâlen bir arada kullanılsa da yaygınlık açısından ikincisi öndedir. Gazete yazılarında da görüldüğü gibi ilkinde örnek hiç yokken, ikincisine çok sayıda örnek bulunmuştur. Dolayısıyla ikincisinin yaygınlığı daha öndedir. Kullanış veya kelimelerin doğruluk ilkesi onların uygunluk ve yaygınlığıdır. {-mAyI/A} şekli uygunluk ve yaygınlık ilkesine tam uymaktadır. {-mAğI/A} şekli uygun olmakla beraber son zamanlarda yaygın olmaktan uzaklaştığı için doğruluk ilkesine yarı yarıya uymakta, dolayısıyla {-mAğI/A} şeklinden ziyade {-mAyI/A} şeklini kullanmak daha doğru kullanış olmaktadır.

Turkish Studies

KAYNAKÇA

- BANGUOĞLU Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara 2007.
- BAYRAKTAR Nesrin, **Türkçede Fiilimsiler**, TDK Yayınları, Ankara 2004.
- BOYD Charles, **The Turkish Interpreter or New Grammar of The Turkish Language**, Published by Smith Elder, London 1842.
- ERGİN Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Basım Yayın Tanıtım, İstanbul 1989.
- HANSER Oskar, **Türkmençe El Kitabı**, Çev. Zühal Kargı Ölmez, Yayımlayan: Mehmet Ölmez, İstanbul 2003.
- İSMAYILOV Rafiq, QASIMOVA Xanım, ELLAZOV Fazil, **Azerbaycan Dili 7**, Altun Kitab, Bakı 2008.
- KOÇ Nurettin, **Yeni Dilbilgisi**, İnkılâp, İstanbul 1996.
- KORKMAZ Zeynep, **Türkçede Eklerin Kullanılmış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları**, TDK Yayınları, Ankara 1994.
- KORKMAZ Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, TDK Yayınları, Ankara 2009.
- LEWIS G. L., **Turkish Grammar**, The Clarendon Press, Oxford 1967.
- ÖZKAN Nevzat, **Gagavuz Türkçesi Grameri**, TDK Yayınları, Ankara 1996.
- SADIQ Şamil, NECEFOV Elxan, ESEDOV Arif, **Azerbaycan Dili V-XI Abituriyentler için vesait**, Hedef Kursları, Bakı.
- TOPALOĞLU Ahmet, **Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1989.

ÖRNEKLER KAYNAKÇASI

- www.zaman.com.tr, yazarlar, 14.04.2012
- www.turkiyegazetesi.com, yazarlar, 20.04.2012
- www.stargazete.com, yazarlar, 20.04.2012
- www.sabah.com.tr, yazarlar, 18.04.2012
- www.posta.com.tr, yazarlar, 18.04.2012
- www.milliyet.com.tr, yazarlar, 18.04.2012
- www.hurriyet.com.tr, yazarlar, 18.04.2012
- www.haberturk.com, yazarlar, 18.04.2012
- www.aksam.com.tr, yazarlar, 20.04.2012
- http://www.bik.gov.tr/web/mart-2012-tiraj-raporu, 20.04.2012
- Sözcü**, Yıl:5, Sayı: 1760, 20.04.2012 Cuma.